

HA 1752

CSISZV

MAGYAR KÖNYV- SZEMLE

KÖNYV-ÉS SAJTÓTÖRTÉNETI
FOLYÓIRAT

REVUE POUR L'HISTOIRE
DU LIVRE ET DE LA PRESSE

98. évfolyam

1982

2

AKADÉMIAI KIADÓ • BUDAPEST

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA REVUE DE L'ACADÉMIE HONGROISE
I. OSZTÁLYÁNAK KÖNYV- DES SCIENCES POUR L'HISTOIRE
ÉS SAJTÓTÖRTÉNETI FOLYÓIRATA DU LIVRE ET DE LA PRESSE
98. ÉVF. 1982/2. sz.

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG – COMITÉ DE RÉDACTION

MÁTRAI LÁSZLÓ
(a szerkesztő bizottság elnöke)

KÓKAY GYÖRGY
(felelős szerkesztő)

HAVASI ZOLTÁN
(társzerkesztő)

DÁN RÓBERT
FÜLÖP GÉZA
V. KOVÁCS SÁNDOR
MEZEY LÁSZLÓ
REJTŐ ISTVÁN
TARNAI ANDOR

SZERKESZTŐSÉG – RÉDACTION

1088 Budapest VIII., Múzeum krt. 14–16.

Megjelenik negyedévenként

Trimestrielle

*Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in HISTORICAL
ABSTRACTS and/or AMERICA: HISTORY AND LIFE.*

✱

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál, a kézbesítőknél, a Posta hírlapüzleteiben, a Posta Központi Hírlap Irodánál (PKHI 1900 Bp. V., József nádor tér 1.) közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a PKHI 215 – 96 162 pénzforgalmi jelzőszámára. Előfizetési díj: 100 Ft. Előfizethető és példányonként megvásárolható az Akadémiai Kiadónál, 1054 Bp. V., Alkotmány u. 21. Tel.: 111 010 (pénzforgalmi jelzőszám 215–11 488) és az Akadémiai Könyvesboltban, 1368 Bp. V., Váci u. 22. Tel.: 185 680.

A szerkesztőség legfeljebb 1 ív terjedelmű és az MSZ 9651 szabványnak megfelelő kéziratokat fogad el (egy oldalon 30 sor, soronként 60 leütés, jegyzetek a főszöveg után). A tanulmányok rovatba szánt cikkhez 1 oldal terjedelmű tartalmi kivonatot is kérünk. Különlenyomatok (legkevesebb 100 példány) a Kiadóhoz címzett, de a szerkesztőséghez eljuttatott levélben rendelhetők, a korrekktúra visszaküldésével egyidőben.

Töredékek

a pécsi Püspöki Könyvtár formuláriumának kötéséből

1770. március 10-én Dobai Székely Sámuel Eperjesről közölte Koller Józseffel, hogy Pozsonyba, Benczur Józsefhez küldte lepecsételve a Klimó püspöknek eladásra szánt négy kéziratos kötetet. Kettő ezek közül a királyi cancelláriában (Mátyás ill. II. Ulászló királyok idejében) használt formuláskönyv, kettő pedig 268 eredeti, nagyjából Mohács előtti oklevelet és levelet foglal magában. 200 aranyat kért értük.¹

A megvásárolt kötetek között található, II. Ulászló idején használt, cancelláriai formuláskönyv Mohács előtti anyagát 1799-ben Kovachich Márton György kiadta.² A kötetben e részt megelőzik az 1520-as években egybemásolt hiteleshelyi litterae relatoriae et fassionales, utána pedig az 1541. évi beszercebányai articulások egykorú másolata következik.

E formuláriumot 1980-ban az Országos Széchényi Könyvtárban restaurálták. Kötése és annak töltelékanyaga az alábbiakat tartalmazta:

1. *A kötet borítója* restaurálásig egy 15. századból származó Missale (Romanum?) egyik füzetének középső levélpárja volt, amelyen a Pünkösöd utáni 16. vasárnap és az őszi kántorböjt péntekje közötti misék szövege található.

¹ Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Quart. Lat. 1508. f. 16. — A szóban forgó kötetek ma is a pécsi püspökség tulajdonát képezik, az okleveleket Koller négy kötetben helyezte el, a két kódex közül az egyik az ún. Nyírkállói-kódex, a másikat alább ismertettük. — Június 4-én újabb két kötetet küldött Dobai a megalapítandó Klimó-könyvtár számára: a *Jus quadripartitum* című kéziratot és Temesvári Pelbárt *Sermones de sanctis*-át (Uo. f. 23.) E kötetek ma a pécsi Egyetemi Könyvtár Klimó-gyűjteményében találhatók.

— Dobai és Koller levelezéséből egyértelmű, hogy mindössze ennyi könyvet vásárolt Klimó Dobaitól, ezeken kívül mindössze hat (!) aranypénzt. (Uo. f. 23.) ENTZ Géza: *Klimó György pécsi püspök kulturális tevékenysége* (Pannónia, 1940, 197–221.) c. cikkében, és ennek nyomán a későbbi szakirodalomban is túlzó adatokat találunk a vásárlásra vonatkozóan, Entz pl. 2000 könyv megvételéről beszél (i. m. 217. l.). — Dobai szerette volna könyvtárát Klimónak egy tételben eladni, vagy, mivel ez nem ment, legalább azt akarta elérni, hogy értékes kéziratai együtt és Magyarországon maradjanak. Ezért kínálta fel azokat is Klimónak, további vásárlásnak azonban semmi nyomával nem találkozunk. — Dobai gyűjteményét később Jankovich Miklós vásárolta meg. Kéziratainak többsége végül az Országos Széchényi Könyvtárba, néhány tétel pedig az Evangélikus Országos Levéltárba került. Akadnak azonban Dobai feljegyzéseiben olyanok is, amelyeknek mindaddig nem sikerült nyomára bukkannunk. Ezúttal egy töredékeinkhez kapcsolható, 1544 előttről származó magyar nyelvű graduáléra hívjuk fel a kutatók figyelmét. Ezt a kötetet Dobai részletesen leírta, nem is egyszer. Ezek szerint 1770. július 15. után vásárolta, Klimónak 1771. február 10-én kelt levelében kínálta fel. (Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Quart. Lat. 1508. f. 27. és f. 41.)

² *Formulae solennes styli in cancellaria curiaque regum, foris minoribus ac locis credibilibus* ... Pestini 1799, 459–563. A kötet tartalmi és formai leírása: V–VIII. l.

Mérete: 360 × 270 mm. A gerincből további két apró, egyik oldalán beírt pergamenlevél került elő.

2. *Fametszetekkel díszített, nyolcadrés alakú, nyomtatott domonkos diurnale tíz levele* (ii₃, ii₆, II₂₋₇, mm₁, mm₈). A 16. század elejéről származó töredék a de tempore rész explicitjét és a de sanctis rész incipitjét is tartalmazza.

3. Két Miskolcon kelt városi kiváltságlevél 1542-ből

Méret: 210 × 200, ill. 175 mm, mindkettőnek hiányzik a jobb széle. Azonos szöveggel készültek [G]regorius Kowach, ill. Albertus Zo[...?]³ számára.

A kiállító személyek: *Nos Georgius Literatus Iudex, Paulus Gombos, Stephanus Tanczos, iurati censuumque regalium exactores et ciues oppidi Myskolcz*. Lényegük: *... incola oppidi nostri liber et exemptus est ab omni solucione tributarum ac telonionum vbique tam de se, quam de rebus et hominibus suis iuxta priuilegia nobis a diuinis regibus graciose concessa ac donata*. A kiállítás kelte: *Datum ex oppido Myskolcz Anno Domini 1542*. Az Albertus Zo számára kiállított okirat esetén a kiállítás évének utolsó számjegye hiányzik.

4. Hét kisebb-nagyobb, haránt írt töredék Melanchton Rhetoricájából

Közülük három nagyobb méretű: 220 × 300 és kétszer 170 × 300 mm. A többi ennél jóval kisebb. A latin nyelvű (a terminológia görög szavakkal!), erősen rubrumozott, táblázatokba rendezett retorika minden kétség nélkül iskolai használatra íródott. Hogy hol, melyik iskolában használták e retorikát, arra nézve a töredékek semmi felvilágosítással nem szolgálnak.⁴

5. Kisalakú füzetecske nyolc levele

A latin nyelvű, 150 × 100 mm nagyságú levelek széléből itt-ott hiányzik egy kevés. Három levél tartalma prédikáció. Egy másikon zeneelméleti jegyzeteket és az alábbi verset találhatjuk:

Perdere laterum conaris Remula Roma
 Nam animam corpus perdere forte potes
 Non ego tantorum sum tibi causa malorum
 Te propius tentat perdere nempe dolus
 Fac redeat petrus symon pellatur ab urbe
 Pellito symone pax erit tibi alta.
 M. L. etc(?)⁵

A további négy levél egybefüggő szöveget ad, méghozzá egy vitairat töredékét. Talán tartalomjegyzék az az 55 pontban felsorolt jegyzék, amelyet a füzet végén találunk. E pontok egyértelműen ferences eredetre utalnak. Most

³ Lehetséges, hogy e családnév ebben a formában csonka. Valószínű fogalmazványok.

⁴ MELANCHTON *De rhetorica libri tres* c. művét 1519 után (ekkor Wittenbergben és Bázelen is megjelent) sokszor kiadták. Töredékünk szövegfelépítése teljesen eltér a kiadásokétól. Meglehető címszavai: *In secundum librum Philippi Melanct. Rheto. — Tabula breuis in philippi melanctonis Rhetorica — Secunda pars Tabule Rhetorices*.

⁵ M[artin] L[uther]? Az etc. olvasat bizonytalan, lehetséges, hogy helyén A áll. A verset a füzetecske egyik levelére írta egy, a másik oldalt íróval nem azonos kéz.

csak néhány jellemzőbb vonást emelünk ki, a szöveg kiadóra és feldolgozóra vár.⁶

Az isteni természetéről, az eucharistiáról, a római egyház főségéről és tévedhetetlenségéről, valamint a pápához való hűségről szóló pontok után a papi nőtlenség mellettiek következnek

(29. *Sacerdotes ex ignorantia juris contrahebant matrimonium.* 30. *Sacerdotes in sacris non sunt legitime coniuges.* 31. *Contraheutes in sacris ipso facto sunt excommunicati.* . . .),

majd a hitről és a megigazulásról van szó. Aztán a szerzetesi fogadalomról és a szegénységről. A 42–43. pontok egyértelművé teszik a ferences eredetet:

42. *Religio minorum Beato francisco specialiter data [est a] christo.* 43. *Seruus franciscus stigmata christi veraciter [habebat].*

A további pontok a bűnbánatról, a szentek képmásairól (*imagines sanctorum*) szólnak, a végén pedig négy pont kifejezetten a luteranusok ellen íródott, meg is nevezvén őket. Pl.

52. *Lutherana secta ex diversis heresibus [et] schismatibus est collecta.* 53. *Lutherana perfidia in deum Blasphemia est in religionem christianam corruptosa maxima . . .* 54. *Lutheranam insaniem cum tridentibus receptantibus, defensantibus et faventibus meri . . . (?) ecclesia catholica reprobam excommunicavit.*

Hogy melyik kolostorban keletkezett (ha ugyan nem egy kolostor előzőtt tagja írta), jelenleg nem tudjuk megmondani. Külső formája iskolai jegyzetre emlékeztet.⁷

6. *Nyolc latin nyelvű levél, ill. levéltöredék 1542–1543-ból, Joannes a Miskolcz könyvkötőnek címezve*

Két levél címzéséből is egyértelmű, hogy Miskolcon élő könyvkötőről van szó. *Pio et ornato viro Joanni literato concinnatori librorum fratri in christo amoris devincto*, ill. *Ad manus humanissimi viri domini Johannis concinnatoris a miskolcz paguncula ista detur.* Az előbbi címzés a *Joannes Zal: Miskolczius tuus exterorumque fratrum amicus* aláírású levélen szerepel. A levélíró említést tesz benne György nevű fiáról és Bornemisza Benedek iskolamesterről s megjegyzi, hogy a levél vivője a keresztények helyzetéről (*de statu christianorum*) beszél majd. Az utóbbi levél aláírója *Benedictus rector scole oppidi . . . cecensis (?)* valószínű éppen a fentebb említett Bornemisza Benedekkel azonos. E levél 1542-ben kelt, talán Cékén (bizonytalan olvasat a dátumban is), s a csonka levélben a *libri templi videlicet* szavak különös figyelmet érdemelnek.

További négy levél írója *Thomas Zalkaj*, Szikszóróról. A levelek kelte 1542, ill. 1543. Egy esetben a hely megjelölése: *ex orte rerum nearum.* Az aláírásnál egyszer Szalkai „rangját” is olvashatjuk, igaz csak töredékesen: *Thomas Zalkaj . . . in Thokaj (?) et Pwttthnok.*

Egyetlen rongált levél címzéséből csak ez olvasható: *Pio . . . Joanni literato de N. (?) nunc agenti . . . in Wyuarasj.* Valószínű, hogy ez is a fentebb megnevezett könyvkötőnek szóló levél. Sajnos szövegéből semmit nem tudtunk elolvasni.

⁶ Katolikus vitairattal Magyarországon a 16. század közepéig mindeddig nem rendelkeztünk.

⁷ Külső érvek alapján a cékei kolostorra gondolunk.

7. Magyar nyelvű levelek töredékei

Két levélből is találtunk apró darabocskákat. Címzés, aláírás és dátum egyiken sincsen. Valószínűnek tartjuk, hogy ezek is a Miskolcon élt Joannes nevű könyvkötőnek szóltak.

Mivel helyhez köthető (Miskolc környéke) magyar nyelvű, 1550 előttről (1542—1543-ból?) származó magánlevelekről van szó, néhány épebb sort idézünk, az eredeti helyesírást megtartva:

...közönétómet es zolgalatomat ... zerelmetős barátomnak es atijam f... mostan es mint egekboron te hozz... Thóbet nem Irhatok Jol lehet zú... ne chodald hog zómel(?) zerenet ... mert Ighón santa vagok ... oztan zalagot es külddtem Joannem ... addiglan hoj ne ke...

8. Négy haránt alakú, összefüggő, kottával ellátott magyar nyelvű levél⁸

9. Magyar nyelvű receptek

A felső kötéstáblát leragasztó szennylevéltre az írás képe alapján valószínű a kötetet közvetlenül követően, tehát még az 1540-es években az alábbi magyar nyelvű receptek kerültek:⁹

Remedium bonum contra calculum

Torma pipelljeth — Rethek pipelljeth — Petrosilin pipellyeth — Perijeth — farkasnjlath — Tjz thjk monak az hjath — Egje mezet uezeth(?) — Arwa chalanth — három pinth wijzeth. Ezeketh Jol fewznj es az wijzeth kel Innija az kjth az kew bant etc.

Ugijan ezenrol

Wegyed az fekehe Rethket es mosd iol meg, ozth az fyweth kyth pap monjanak hijwnak ezeketh teord ezwe es az leweth valamj thyztha Ruha althal fachard kij es aznak az leweth ydjad. három napon hajnalokoron ketsegelkywel igen Ioo, de mynd az Rethek es mynd az pap monija fywe Egj mirtheken legijen.

*

Összegezésenként megállapíthatjuk, hogy a pécsi Püspöki Könyvtár formuláriumát valószínű 1543-ban kötötte be egy Miskolcon élt János nevű könyvkötő. A kötés töltelékanyaga számunkra sok értékes adatot őrzött meg. A 4., 5. és 8. pontokban ismertetett töredékek fontos, eddig nem ismert adatokkal egészítik ki a magyarországi reformáció korai szakaszáról való ismereteinket.

⁸ Feldolgozásukat l. a MKsz jelen számában DOBSZAY László: *A magyar Graduál-irodalom első emléke* című tanulmányában.

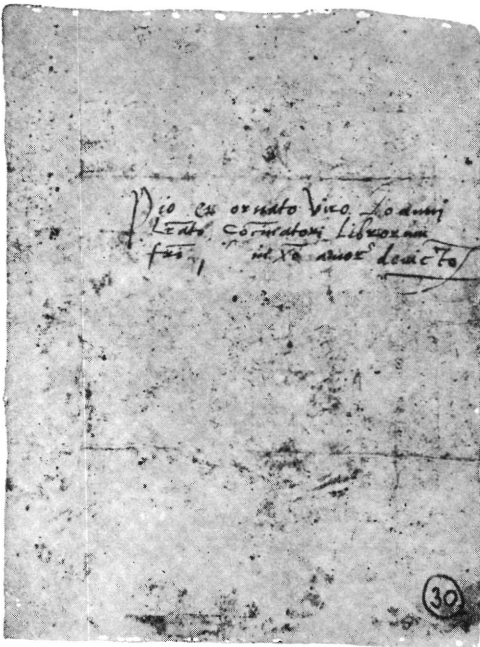
⁹ Ugyanide írta fel Kovachich: *Codicem hunc mihi beneficio Illustrissimi Domini Comitatus Episcopi Quinqueecclesiensis gratiose submissum diligentissime evolvi et fideliter exscribi curavi. Budae Mensibus Novembris et Decembris 1796. M. G. Kovachich mp.*

SZELESTEI N., LÁSZLÓ

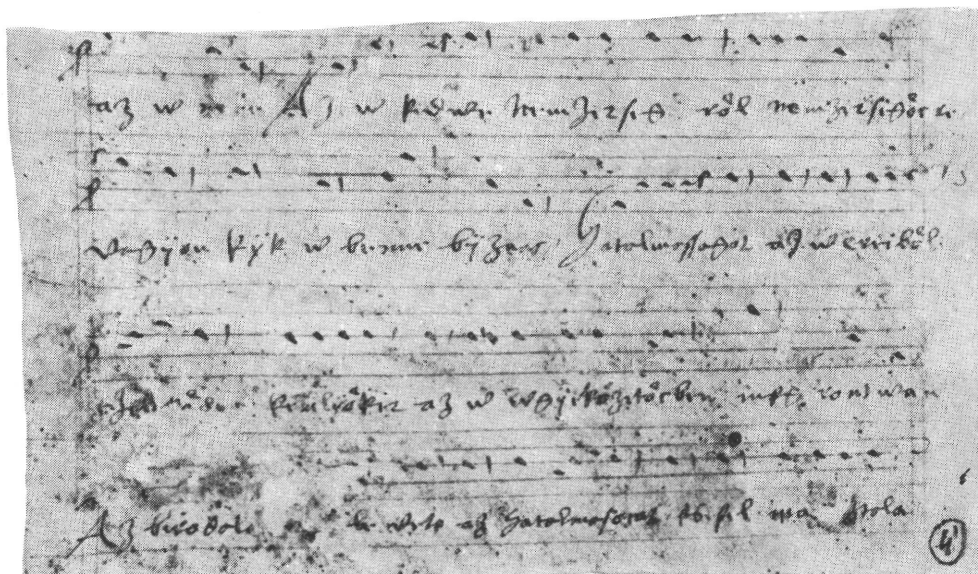
**Des fragments trouvés dans la reliure du formularium de la Bibliothèque
Épiscopale de Pécs**

Parmi les quatre volumes manuscrits qu'en 1770 l'évêque de Pécs, György Klimó a acheté de Sámuel Dobai Székely, il y avait un livre de formules en usage à la chancellerie à l'époque du roi Ulászló II. Ce formulaire qui est actuellement dans la possession de la Bibliothèque Épiscopale de Pécs, a été restauré en 1980 dans la Bibliothèque Nationale Széchényi. Au cours de ce travail, on a trouvé dans l'ancienne reliure du volume beaucoup de fragments précieux qui contiennent de nouvelles données et des informations importantes concernant la phase récente de la réforme en Hongrie. Parmi ces fragments on doit relever surtout les sept fragments en latin écrits transversalement, qui ont été faits à l'origine de la Rhétorique de Melanchton, probablement à l'usage scolaire (4.), en outre les huit feuilles en latin d'un petit cahier qui contiennent un sermon, des notes de théorie musicale, une poésie latine et un fragment d'une dispute religieuse catholique (5.). A la fin, il convient de mentionner encore, parmi les fragments retrouvés, quatre feuilles cohérentes, d'une forme transversale, pourvues de notes musicales. (L'analyse de celles-là du point de vue de l'histoire de la musique se trouve dans l'étude de László Dobszay, dans le présent numéro de notre revue.) Le formularium a été relié, probablement en 1543, par un relieur de Miskolc, nommé János; le fragment est de 1542—1543.

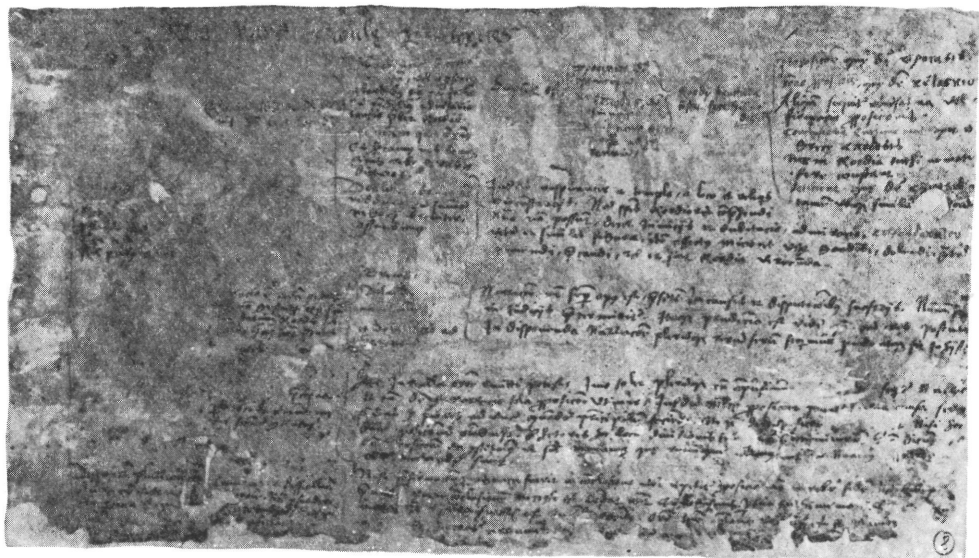
1. kép. Könyvkötőnek szóló levélcímzés

2. kép. Ferences vitairat. A tartalomjegyzék(?) eleje

3. kép Graduale-töredék

4. kép. Melanchton Rhetoricájának részlete